

DANUTA KAMILEWICZ-RUCIŃSKA
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie

DOI: 10.17460/PHO_2018.1_2.09

POLSKIE SZKOLNICTWO NA LITWIE PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ DO KOŃCA XX W.

Kultura polskiej mniejszości narodowej stanowi integralną część litewskiej kultury, dlatego też oświata polska jest rozpatrywana w ogólnym kontekście oświaty na Litwie. Kraj ten jest fenomenem pod względem wielkości sieci szkół z polskim językiem wykładowym w innym państwie. Władze litewskie prawnie zaakceptowały szkolnictwo polskie w swoim kraju, ale realia i rzeczywistość wskazują na to, iż podchodzi się do tego tematu z wielkim dystansem, niechęcią, brakiem tolerancji. W ciągu półwiecza kończącego wiek XX szkolnictwo polskie na Litwie musiało zwalczać dwóch wrogów. O swoje przetrwanie i istnienie walczyło i z rusyfikacją, i z lituanizacją (z nią walczy do dziś). Użycie określenia „walka” w tym wypadku wydaje się jak najbardziej zasadne, gdyż „walka” to nie tylko linia frontu i bitwy toczone z orężem w ręku, ale również domaganie się swoich praw, odwaga przy podejmowaniu decyzji, niezgadzanie się i protestowanie wobec narzucanych przez rządzące władze uchwał. To również wewnętrzne rozterki rodziców przy ustalaniu wyboru szkoły dla swoich dzieci, co z pewnością będzie miało wpływ na dalsze ich życie. To także zrozumienie, siła i akceptacja samych uczniów szkół polskich. Biorąc pod uwagę wszystkie te i pokrewne czynniki, to była i jest walka z samym sobą, walka o przyszłość dzieci, walka o swoją tożsamość.

Wejście Litwy w skład ZSRR i zakończenie II wojny światowej zapoczątkowały okres zwalczania szkolnictwa polskiego na ziemiach Wileńszczyzny, byłego kraju Wileńskiego¹. Władze sowieckie republiki litewskiej dążyły do pozostawienia minimalnej liczby szkół polskich, które zaczęto nagminnie zamykać. Określając Polaków mieszkających na Litwie jako *Litwinów mówiących po*

¹ *Wileński Kraj, Vilniaus kraštas*, litewska nazwa używana na określenie Wileńszczyzny należącej w okresie międzywojennym do Polski, *Encyklopedia Popularna PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2017.

*polsku*², sekretarze rejonowych organizacji partyjnych decydowali o otwieraniu szkół z litewskim językiem nauczania w miejscowościach, gdzie przeważała ludność polska. Owe poczynania partyjnych władz litewskich spotkały się z oporem rodziców Polaków, którzy odmawiali posyłania dzieci do szkół litewskich, ponieważ był to dla nich język obcy i całkowicie niezrozumiały³.

LATA PIĘCDZIESIĄTE – OTWARCIE „FURTKI”

Komunistyczne władze Republiki Litewskiej na czele z przewodniczącym Rady Ministrów Litewskiej SRR Mečislovasem Gedvilasem (znanym również pod imieniem Mečys), sekretarzami niektórych rejonowych organizacji partyjnych oraz przewodniczącym Rady Najwyższej Litewskiej SRR Justasem Paleckisem, który proponował otwieranie jedynie początkowych szkół z polskim językiem wykładowym, ażeby *nie przekształcić obwodu wileńskiego w całkowicie polski kraj. Jest to problem polityczny, należy go zbadać teoretycznie*⁴, byli przeciwnikami działającej na Litwie sieci szkół z polskim językiem nauczania. Jednakże Polacy, którzy zostali na Litwie, w większości na Wileńszczyźnie, po ekspatriacji, którą powszechnie nazywa się repatriacją⁵, wykazali się niezwykłą aktywnością w walce o swoje prawa. Skargi rodziców do komitetów centralnych w Wilnie i Moskwie spowodowały interwencję KC WKP(b). Niestety nie udało się dotrzeć do dokumentów potwierdzających ich istnienie, mimo iż wielu historyków penetrowało archiwa w ich poszukiwaniu. Warto nadmienić, że nie są to jedyne dokumenty, których nie da się odnaleźć. Istnieje jednak pamięć i wspomnienia tych wydarzeń przekazane przez niezyczących już świadków.

Ostatecznie władze w Moskwie nie zignorowały potrzeb dużego i zwarte- go skupiska polskiej mniejszości narodowej na Litwie i zezwoliły na otwieranie szkół polskich w miejscowościach, gdzie przeważała ludność polska. Decyzję tę zmuszony był również poprzeć Antanas Sniečkus, ówczesny I sekretarz KC KPL. Było to po części w interesie partii komunistycznej, która dając możliwości i ograniczoną „swobodę” działania Polakom na Litwie, świadomie odwróciła uwagę od siebie, kierując ją w stronę mniejszości polskiej jako bezpośredniego „zagrożenia” dla Litwinów.

Reakcją, którą wywołała decyzja o zezwoleniu na działalność szkół polskich na Litwie, może być fragment dokumentu *Myśli z okazji 39-tej rocznicy Wielkiej*

² *Mokyklos su dėstomąj lietuvių ir lenkų kalba. Ištraukos iš Lietuvos KP CK biuro posėdžių nutarimai dėl padidėtės buvusiamė Vilniaus Krašte, Lietuvos Ypatingasis Archyvas (dalej: LYA), f. 16895, ap. 2, k. 3.*

³ A. Srebrakowski, *Szkolnictwo polskojęzyczne na Litwie w latach 1944–1991*, w: *Problemy kształcenia Polaków ze Wschodu*, red. J. Mazur, Lublin 1992, s. 57.

⁴ *Mokyklos su dėstomąj...*, k. 9.

⁵ Z terenu Litewskiej SRR wysiedlono 148 tys. Polaków spośród 375,6 tys. zarejestrowanych do wyjazdu. Z terenów Litwy Kowieńskiej wyjechało ok. 2 tys. Polaków, *Polacy. Okres 1944/45–1947*, w: *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki 1939–1959. Atlas ziem Polski*, red. W. Sienkiewicz, G. Hryciuk, Warszawa, Demart, 2008.

Socjalistycznej Rewolucji Październikowej autorstwa Antanasa Žukauskasa-Vieniolisa⁶: *od pewnego czasu w naszym Kraju Wileńskim zaczęto masowo zamykać szkoły litewskie, a na ich miejscu masowo otwierać polskie i przemocą przez Kościół i szkołę polonizować najbardziej litewskie rejony Kraju Wileńskiego. Oto w tym kraju tylko do 1955 r. zamiast szkół litewskich utworzono 367 polskich szkół średnich, siedmioletnich i początkowych. I tę sieć szkół polskich planowo i konsekwentnie rozciąga się na zamieszkałe przez Litwinów tereny i dalej [...]. Nawet w takich miejscach, gdzie w latach polski burżuazyjnej, kiedy szowinistyczna polonizacja była prowadzona w jak najszerszym stopniu, jeszcze działały szkoły litewskie...⁷. Jest to jeden z przykładów percepcji pokolenia Litwinów urodzonych pod koniec XIX w., które budowało państwo litewskie po I wojnie światowej i było nadal aktywne w czasach Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, kształtujących poglądy następnych pokoleń Litwinów, dla których Polacy byli często największym wrogiem odrodzonego państwa litewskiego.*

Początek powojennych lat 50. zaowocował znacznym zróżnicowaniem w szkolnictwie Litewskiej SRR: w ciągu dwóch lat (1950–1952) na polski język nauczania zmieniło 297 szkół, a przy 33 szkołach z litewskim i rosyjskim językiem nauczania zostały otwarte równoległe komplety polskojęzyczne dla uczniów narodowości polskiej⁸; do kształcenia kadry pedagogicznej dla tych szkół zostało reorganizowane Seminarium Nauczycielskie w Trokach⁹ oraz utworzono nową placówkę edukacyjną pod nazwą Instytut Nauczycielski w Nowej Wilejce¹⁰. Władze socjalistycznej Litwy zakładały, że Wileńszczyzna będzie obszarem rolniczym, „żywiącym” stołeczne Wilno, a więc w 1953 roku powołano do życia Wileńskie Agrozooteknikum z polskim językiem nauczania, w którym młodzież po szkole podstawowej (wtedy 8-klasowej) mogła zdobyć tu zawód agronoma lub zootechnika oraz wykształcenie średnie. W pierwszej połowie tego dziesięciolecia do klas i szkół z polskim językiem nauczania uczęszczało 27 000 uczniów, co stanowiło 7% wszystkich uczniów Litwy¹¹. W litewskich wydawnictwach państwowych powołano polskie redakcje, które były odpowiedzialne za przygotowanie do druku książek (głównie podręczników szkolnych) w języku polskim. W pierwszej połowie lat 50. wydano ich najwięcej pod względem ty-

⁶ Antanas Žukauskas, pseudonim literacki „Vieniolis” – litewski pisarz prozaik, dramaturg, muzealnik, farmaceuta, społecznik, żył w latach 1882–1957.

⁷ N. Kairiūkštys, *1956 m. rūpesčiai dėl Lietuviškų mokyklų Vilniaus krašte*, „Kultūros barai”, Vilnius 1989, nr 8, s. 49–50.

⁸ E. Uspalewicz, *Więcej uwagi szkołom z polskim językiem wykładania*, „Czerwona Gwiazda” 6 maja 1953, nr 106, s. 2.

⁹ Zob. D. Kamilewicz-Rucińska, *Być nauczycielem Polakiem na Litwie. Kształcenie w języku polskim nauczycieli wczesnej edukacji (1945–2000)*, Olsztyn 2010, s. 15–19, 33–97.

¹⁰ D. Kamilewicz-Rucińska, *Instytut Nauczycielski – miejsce odrodzenia inteligencji polskiej na Litwie*, „Studium Vilnense”, Vilnius 2015, A, vol. 12, s. 52–57.

¹¹ J. Kwiatkowski, *Szkolnictwo polskie na Litwie w latach powojennych. Krótki zarys*, w: *Szkoły polskie w Republice Litewskiej*, red. J. Sienkiewicz, Wilno, Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna”, 2009, s. 12.

tułów, nakładu i procentowego stosunku do późniejszych dziesięcioleci, łącznie z końcem XX wieku¹².

Rozwój sieci szkół polskich to pojawienie się możliwości pobierania przez dzieci nauki w języku ojczystym, która pozwoliła rodzicom na takie działania jak przeniesienie swoich latorośli z klas rosyjskich i litewskich do nowo powstałych szkół i klas polskich oraz na powrót nauczycieli polonistów do nauczania przedmiotu zgodnego z wykształceniem – języka polskiego i literatury. Władze sowieckie i litewskie uważały to za demonstrowanie patriotyzmu, co nie było postrzegane przychylnie, zatem zwracano szczególną uwagę na sposób i treści przekazywane uczniom w szkołach. Doświadczeni nauczyciele Polacy zawsze jednak znajdowali okazję do przekazania uczniom polskich tradycji i kultury. Nigdy nie zapomniano w polskich klasach – zwłaszcza jeżeli wychowawcami byli przedwojenni nauczyciele – uczcić święta Wielkiej Nocy, Bożego Narodzenia, potajemnie przełamać się opłatkiem. Niejedna nauczycielka śpiewała z uczniami polskie kolędy i malowała wielkanocne pisanki, pomimo, że groziło to zwolnieniem z pracy lub przeniesieniem do innej szkoły. Obok portretów Lenina, godła ZSRR lub innych obowiązujących plakatów w gabinetach języka polskiego zawsze było miejsce dla słów, które podkreślały wagę i znaczenie języka ojczystego.

Źródło: ze zbiorów prywatnych Z. Czapkowskiej z Trok

Komisja egzaminacyjna (od lewej: Helena Kuźmowa, Zofia Czapkowska, Józefa Orłowska – nauczycielki języka polskiego i literatury) w polskiej szkole w Landwarowie na egzaminie maturalnym z literatury, rok szkolny 1968/1969.

¹² Łącznie w latach 1947–1949 wydano 5 tytułów polskich, natomiast w 1950 – 15, 1951 – 99, 1952 – 118, 1953 – 142, 1954 – 172. W roku 1953 wydawane książki w języku polskim stanowiły 10,64% ogólnego wydawnictwa książek na Litwie, J. Kwiatkowski, *Szkolnictwo polskie*..., s. 12.

Otwieranie szkół polskich siłą rzeczy spotkało się z likwidacją, w niektórych miejscowościach, szkół lub klas z litewskim językiem nauczania, co wywołało oburzenie ze strony przedstawicieli litewskiej inteligencji, która zareagowała na to pismami¹³ do I sekretarza KC KPL A. Sniečkusa. Wyrażano w nich niezadowolenie, a wręcz oburzenie przeciwko polonizacji Wileńszczyzny, z której (ich zdaniem) prawdziwi Polacy wyjechali podczas repatriacji (właściwie ekspatriacji), a pozostali tylko ludzie mówiący po polsku pod wpływem sił reakcyjnych Kościoła i obszarników. Tak więc od momentu wydania zgody na otwarcie polskich szkół do czasu, kiedy liczba ich zaczęła się powoli zmniejszać, minęło zaledwie pięć lat. Spadek liczby szkół polskich na Wileńszczyźnie odnotowano już w roku szkolnym 1955/1956. Przytaczana w dokumentach partyjnych statystyka z końca lat 50. wskazuje, że w siedmiu rejonach zamieszkałych w większości przez ludność narodowości polskiej Litwini stanowili 13,4%, a naukę w języku litewskim pobierało 16% dzieci. Odpowiednio – Polacy stanowili 74,5%, a w klasach z polskim językiem nauczania uczyło się 66% dzieci¹⁴.

LATA 60. I 70. – CZAS POWSZECHNEJ RUSYFIKACJI

Z momentem wejścia Litwy w skład ZSRR język rosyjski stał się nie tylko językiem urzędowym, ale też używanym powszechnie w urzędach, radio, telewizji, prasie, w kształceniu zawodowym i wyższym, w końcu w życiu codziennym. Był to skutek przymusowej kolektywizacji, deportacji na Sybir rdzennych mieszkańców oraz ogromnego napływu różnego rodzaju urzędników, kierowników zakładów, kolchozów i sowchozów, specjalistów, przedstawicieli władzy sowieckiej i partyjnej z głębi Rosji. Język rosyjski stał się podstawowym językiem porozumiewania się między ludnością miejscową a *naczelstwem*¹⁵.

Pomimo, że Polacy próbowali przekonywać rodaków do posyłania swoich dzieci do szkół polskich w myśl zasady: *polska wiara – polski język – polska szkoła*¹⁶, sieć szkół z rosyjskim językiem nauczania rozrastała się w zadziwiającym tempie. Polskich rodziców zaczęły ogarniać obawy co do przyszłości ich dzieci: czy poradzą sobie z nauką zawodu lub zdobyciem wyższego wykształcenia w języku rosyjskim albo litewskim po szkole polskiej; czy jest sens kształcić dziecko w języku polskim, skoro i tak życie będzie wymagało przede wszystkim znajomości języka rosyjskiego, ewentualnie litewskiego. Targani tego typu rozterkami decydowali się na posyłanie swoich latorośli do szkół rosyjskich, ponieważ ten język, należący do tej samej grupy językowej, był dla Polaków bardziej bliski i zrozumiały.

¹³ *Mokyklos su dėstomija* ..., k. 82–118.

¹⁴ Tamże, k. 49.

¹⁵ P. Eberhardt, *Przemiany narodowościowe na Litwie w XX w.*, „Przegląd Wschodni” 1991, t. I, z. 3, s. 472.

¹⁶ Dokumenty archiwalne KC KP Litwy, w których informuje się, że Polacy z rejonów graniczących z Białoruską SRR prowadzą propagandę na rzecz nieoddawania dzieci do szkół rosyjskich w myśl zasady *polska wiara – polski język – polska szkoła*, *Mokyklos su dėstomija* ..., k. 44.

W ten oto sposób na początku lat 60. szkoły rosyjskie stanowiły 60% wszystkich szkół na Litwie. A jednak nadal działało ponad 300 polskich placówek¹⁷, w których uczyło się 18 000 uczniów. Jednak liczba dzieci w klasach polskich zmniejszała się i wszystko wskazywało na to, że ta tendencja będzie coraz silniejsza.

W polskim języku ojczystym młodzież nadal mogła zdobywać kwalifikacje oraz wykształcenie w: agrozooteknikum w Białej Wacie (lit. Baltoji Vokė), które w 1975 roku zostało połączone z gospodarstwem doświadczalnym i przybrało nazwę Wileńskie Sowchoz-Technikum; Wileńskiej Szkole Pedagogicznej w Nowej Wilejce, która przygotowywała wychowawców placówek przedszkolnych; Polskim Instytucie Nauczycielskim w Nowej Wilejce, który do roku 1961 na czterech wydziałach – historycznym, przyrodniczym, humanistycznym i matematyczno-fizycznym – przygotowywał nauczycieli dla szkół z polskim językiem nauczania, a na podstawie rozporządzenia Państwowego Komitetu Kształcenia Wyższego i Średniego Specjalnego od 1961/1962 roku akademickiego, jako Wydział Polonistyki, stał się częścią Wileńskiego Państwowego Instytutu Pedagogicznego¹⁸. Dzięki tej uczelni¹⁹ liczba inteligencji polskiej na Litwie zaczęła stopniowo wzrastać, a właściwie powstawać od nowa. Były to jednak jedyne ośrodki kształcenia, w których młodzież po polskich szkołach mogła kontynuować naukę w języku ojczystym.

Przykładem konsekwentnie prowadzonej polityki państwa sowieckiego, wcielającego teorię stapiania się narodów w jeden naród radziecki, była ciągle zmniejszająca się liczba uczniów w szkołach polskich na rzecz szkół rosyjskich. W 1970 roku, po niespełna dwudziestu latach od momentu wznowienia działalności szkół polskich na Litwie i radości zamieszkałych tu Polaków z tej okazji, liczba uczniów w szkołach polskich zmniejszyła się o 9 tys., co stanowiło już jedynie 4% ogólnej liczby uczniów Litwy, zaś liczba uczniów w klasach rosyjskich zwiększyła się o 25 tys., stanowiąc 12% ogółu uczniów. Natomiast znacznie wzrosła liczba dzieci uczęszczających do szkół litewskich (o 103 tys.), którzy stanowili 84% wszystkich uczniów Litwy²⁰. Nauczanie w szkołach polskich prowadzono z podręczników tłumaczonych z języka rosyjskiego, które były kompletnie dostosowane do kształtowania wielkomocarstwowych uczuć. Brakowało kontaktów naukowych, które nie dość, że były mocno ograniczone, to jeszcze zawężone prawie wyłącznie do granic ZSRR. Brak relacji i więzi z macierzą je-

¹⁷ R. J. Kuźmo, *Starsza generacja polskiej inteligencji wileńskiej promotorem tradycji i kultury polskiej na Litwie*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy”, Wilno 2004, t. III, s. 137.

¹⁸ *Direktoriusus įsakymų knyga*, Vilnius Pedagoginio Universiteto Archivas (VPUA), Naujosios Vilnios Mokytojų Instituto Fondas (VMIF), f. 2, ap. 2, b. 43, įsak. nr 47.

¹⁹ W 1961/1962 Wydział Polonistyki został przeniesiony do Instytutu Pedagogicznego w Wilnie. W 1969 r. dokonano reorganizacji – Wydział Polonistyki, jako mniej liczebny, nazwano Oddziałem Języka Polskiego i Literatury i włączono do Wydziału Języków Obcych Wileńskiego Uniwersytetu Pedagogicznego. Obecnie to Katedra Filologii Polskiej i Dydaktyki Litewskiego Uniwersytetu Edukologii. W murach nad Wilią wykształcenie zdobyło prawie 2 tysiące nauczycieli polonistów oraz – jako specjalność dodatkową – historyków i geografów. Bez wątpliwości niemal w każdej szkole na Wileńszczyźnie pracują jej absolwenci.

²⁰ J. Kwiatkowski, *Szkolnictwo polskie...*, s. 13.

dynie pogłębiały proces wynarodowienia i prowadziły do zaniku świadomości perspektywy nauczania w języku polskim. Sytuację Polaków utrudniało również znikome przedstawicielstwo w instytucjach rządzących, które były ukierunkowane na rusyfikację, a element języka ojczystego był wykorzystywany do sowietywizacji²¹. Łatwiej było dotrzeć do Polaka czy Litwina z propagandą komunistyczną w języku najlepiej dla nich zrozumiałym.

Sytuacja, która panowała w całym szkolnictwie ówczesnej Litewskiej SRR i życiu doczesnym jej obywateli, nie określała jednoznacznej, narzuconej przez reżim komunistyczny, pracy nauczycieli w szkołach polskich. Nauczali nie tylko zgodnie z obowiązującym programem szkolnym, ale również z potrzeby serca. Wykonywali swoją pracę z całym oddaniem. W szczególności nauczyciele poloniści poświęcali wiele czasu dla zaangażowania uczniów w życie kulturalne szkół, a sami uczniowie, obok obowiązkowych wierszy, piosenek i oficjalnych przemówień, tworzyli zespoły artystyczne, kółka literackie i dramatyczne, w których śpiewali pieśni i tańczyli tańce ludowe, recytowali wiersze i prozę, wystawiali przedstawienia i sztuki polskich autorów – klasyków i współczesnych.

Źródło: archiwum rodzinne A. Kamilewicz, Połuknie, rejon trocki

Kółko dramatyczne uczniów klas polskich w trójjęzycznej polsko-rosyjsko-litewskiej szkole średniej w Połukniu pod kierownictwem polonistki Aliny Kamilewicz, rok 1978.

²¹ I. Mikłaszewicz, *Lenkų švietimas Lietuvoje – tautinės tapatybės išsaugojimo šaltinis po Antrojo pasaulinio karo*, „Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Baltijos regiono istorija ir kultūra: Lietuva ir Lenkija” 2007, t. XIV, s. 175–183.

Prezentowane powyżej zdjęcie wydaje się być bardzo wymowne. Na pierwszym planie dwoje uczniów klas początkowych, w obowiązujących w całym szkolnictwie ZSRR mundurkach, demonstruje władzę, przynależność, obowiązek i siłę panujących rządów, które to jednak cechy na tle grupy uczniów w strojach narodowych (często własnoręcznie wykonywanych) wydają się być małe i nieważne.

Uczniowie polskich szkół czuli się w swojej ojczyźnie pewnie i bezpiecznie. Niektórzy wręcz z dumą demonstrowali swoją polską narodowość i przynależność do swoich szkół. Sytuacja ta dotyczyła uczniów, którzy dobrze sobie radzili z nauką języka litewskiego (język rosyjski raczej nie sprawiał trudności). Rodzice, którzy sami nie znali litewskiego, a takich było sporo, i nie mogli pomóc swoim dzieciom w jego opanowaniu, nie do końca byli przekonani, że, posyłając swoje dziecko do szkoły polskiej, postępują słusznie. Rzadko, ale zdarzały się przypadki, kiedy w trakcie nauki uczeń z klasy polskiej przechodził do klasy rosyjskiej lub litewskiej. Było to skutkiem decyzji jego rodziców, którzy wierzyli, że dzięki temu zapewnią lepszą przyszłość swoim dzieciom.

LATA 80. – POWSTANIE Z „POPIOŁÓW”

Przez całe lata 80., aż do roku 1988, kiedy to nastąpił szczyt procesu rusyfikacji, sytuacja w szkolnictwie polskim na Litwie pogarszała się. W szkołach i klasach litewskich uczyło się 82,2% wszystkich uczniów Litwy, liczba uczniów w klasach rosyjskich wzrosła do 15,8% ogółu uczniów w republice, co stanowiło znacznie wyższy procent niż odsetek zamieszkujących ten kraj Rosjan. Nadal malała liczba uczniów klas polskich, która w 1988 roku osiągnęła najniższy poziom – 9995 osób. Było to 2,7 razy mniej niż przed 35 laty. Ilość maturzystów zmalała o 37% – było to zaledwie 476 osób w porównaniu do roku 1975, kiedy do egzaminów maturalnych przystąpiło 756 abiturientów. Uczniowie szkół polskich stanowili jedynie 2% uczniów republiki w stosunku do siedmioprocentowego udziału ludności polskiej²².

Objęcie przez Michaiła Gorbaczowa stanowiska sekretarza generalnego Komitetu Centralnego KPZR zapoczątkowało w 1985 roku pierestrojkę – proces przekształceń systemu socjalistycznego w ZSRR ukierunkowany na modernizację gospodarki, częściowe jej urynkowanie, zwiększenie swobód obywatelskich i ocieplenie stosunków z państwami zachodnimi – która stała się katalizatorem świadomości narodowej w republikach radzieckich, w pierwszym rządzie bałtyckich i zakaukaskich, doprowadzając do rozpadu ZSRR razem z systemem innych socjalistycznych państw satelickich. Litwa jako pierwsza „obudziła się z letargu”, w którym trwała od 1940 roku. A właściwie to w Polakach mieszkających na Litwie jako pierwszych obudziły się nadzieje na demokratyczne przemiany w życiu społecznym, którzy w maju 1988 roku zakładają Stowarzyszenie

²² J. Kwiatkowski, *Szkolnictwo polskie...*, s. 13.

Spółeczno-Kulturalne Polaków na Litwie – SSKPL²³. Za przykładem polskiej mniejszości ruszyli Litwini, zakładając w czerwcu tegoż roku Sajūdis (Lietuvos Persitvarkymo Sajūdis) – nieformalne stowarzyszenie społeczne w celu poparcia przebudowy systemu radzieckiego, które wkrótce zaczęło opowiadać się za niepodległością Litwy.

Stowarzyszenie stało się narzędziem, które natchnęło do działania i obudziło świadomość narodową Polaków na Litwie. Zgodnie ze statutem członkiem nowo powstałej organizacji mógł być każdy, kto deklarował chęć przyczyniania się własną pracą do realizacji jego celów i zadań, które zakładały: krzewienie i popieranie języka i kultury polskiej, kształtowanie świadomości narodowej rodaków, prezentowanie osiągnięć Polaków na Litwie, przeciwstawianie się wszelkiego rodzaju narodowościowym uprzedzeniom i animozjom, popieranie polskojęzycznego szkolnictwa, pielęgnowanie pamięci historycznej, krzewienie twórczości literackiej i artystycznej²⁴. To polskie pospolite ruszenie, dzięki entuzjazmowi, który dosłownie wisiał w powietrzu, zaowocowało kołami Stowarzyszenia wyrastającymi niczym grzyby po deszczu jak Wileńszczyzna długa i szeroka.

Oto niektóre z osiągnięć powołanego do życia w maju SSKPL:

– już jesienią na studia do Polski wyjechała pierwsza po wojnie 17-osobowa grupa absolwentów szkół polskich;

– latem następnego roku Ministerstwo Oświaty Litwy po raz pierwszy skierowało 10-osobową grupę nauczycieli na Kursy Polonijne do Lublina;

– Józef Kwiatkowski (założyciel w 1990 r. i prezes Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna”), ówczesny pracownik Ministerstwa Oświaty Litewskiej SRR, decyzją ministra Valentinasa Spurgi został delegowany do Konsulatu RP w Mińsku celem nawiązania kontaktów i współpracy z ośrodkami metodycznymi i oświatowymi w Polsce;

– powołano 12-osobową Radę dyrektorów szkół polskich przy Ministerstwie Kultury i Oświaty Litwy;

– powołano 30-osobową Radę metodyczną w celu uzgodnień kwestii programowych i zagadnień treści nauczania szkoły polskiej na Litwie.

Nastąpiło złagodzenie treści nauczania w szkołach polskich:

– zezwolono na fakultatywne nauczanie historii Polski;

– z programu przedmiotu „literatura” usunięto rozdział o literaturze litewskiej i włączono go do programu nauczania przedmiotu „język litewski i literatura”;

– opracowano nowe programy nauczania i podręczników;

²³ Niespełna po roku, na zjeździe 15–16 kwietnia Stowarzyszenie zostało przekształcone w Związek Polaków na Litwie. W szczytowym okresie rozwoju, tj. w latach 90., ZPL skupiał 15 tysięcy osób. Koniec ubiegłego stulecia charakteryzował się spadkiem liczby jego członków do ok. 7 tysięcy osób. Obecnie organizacja znowu rośnie w siłę i liczy około 11 tysięcy Polaków zrzeszonych w 222 kołach w oddziałach terenowych, z których największym jest rejon wileński, najmniejszy zaś kowieński.

²⁴ *Zatwierdzony uchwałą prezydium Litewskiego Funduszu Kultury, protokół nr 6 z dn. 16 czerwca 1988 r. Statut Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego Polaków na Litwie*, „Czerwony Sztandar” 9.09.1988.

– na zasadach społecznych doszło do opracowania *Podstawowych kierunków przebudowy polskiej szkoły ogólnokształcącej na Litwie*²⁵.

Obudzona świadomość Polaków na Litwie przyczyniła się do powrotu dzieci z polskich rodzin do klas i szkół polskich. Jeżeli w 1988 roku polskie klasy pierwsze liczyły 1030 uczniów, to w 1989 było ich 1624, a rok później – 1831. Polacy, którzy pod koniec lat 80. stanowili 2,16% ogólnokrajowej liczby pierwszoklasistów, w 1993 roku liczyli już 4,23%²⁶.

Koncepcja przebudowy szkół narodowościowych, która pojawiła się w pierwszym okresie odrodzenia państwa litewskiego, a razem z nią idea przebudowy szkoły polskiej opartej na ścisłym powiązaniu z językiem ojczystym, narodową kulturą i tradycją, ugruntowaniu polskiej tożsamości narodowej, niestety nie została urzeczywistniona, gdyż nowo powołane władze niepodległej Litwy zmieniły swoje nastawienie²⁷. Poza tym, rozpoczęło się dążenie do przekształcenia szkół polskich w litewskie. Sekretarz KC KP Litwy do spraw ideologicznych nakazał rozesłać do wydziałów oświaty zalecenia w sprawie reorganizacji oświaty na Wileńszczyźnie polegającej między innymi na tym, aby w roku szkolnym 1988/1989 istniejące rosyjsko-litewsko-polskie szkoły oraz poszczególne polskie klasy w szkołach niepolskich przekształcić w litewskie, zaś język polski wykładać w nich jako obcy²⁸.

Źródło: ze zbiorów prywatnych Zofii Czupkowskiej, polonistki z Trok

Ostatni dzwonek dla ośmioklasistów w Solkienikach (rejon trocki) kończących szkołę podstawową.

²⁵ J. Kwiatkowski, *Szkolnictwo polskie...*, s. 15.

²⁶ Tamże.

²⁷ *Lietuvos švietimo koncepcija*, Vilnius, Lietuvos Respublikos Kultūros ir Švietimo Ministerija, 1992, Internet, (dostęp: 29.03.2017 r.), dostępny: <http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/koncepcija1.htm>

²⁸ Z. Balcewicz, *Sześć i pół roku pomiędzy młotem a kowadłem*, „Kurier Wileński” 30 czerwca 2003.

Powyższe zdjęcie odzwierciedla sytuację, która panowała w szkolnictwie polskim na Litwie w końcu lat 80. ubiegłego stulecia: po pierwsze – poprzednia władza komunistyczna, którą prezentują abiturienti szkoły ubrani w obowiązujące (jeszcze) mundurki szkolne, odchodzi bezpowrotnie, jest żegnana z radością, kwiatami; po drugie – absolwentów, ale też ustrój żegnają pierwszoklasiści ubrani w krakowskie stroje, prezentujący swoją narodowość i tożsamość; po trzecie – liczba odchodzących ze szkoły jest co najmniej dwukrotnie mniejsza niż tych, którzy do niej przyszli.

LITWA NIEPODLEGŁA – LATA LITUANIZACJI

Charakterystyczne – nie tylko dla Litwy, ale dla krajów całego dawnego bloku wschodniego – spadek produkcji w przemyśle i rolnictwie, kryzys ekonomiczny, wzrost bezrobocia i drastyczne zubożenie zarówno warstw społecznych, jak i skarbu państwa stanęły naprzeciw wyzwaniom otwartego nagle, bardziej zaawansowanego cywilizacyjnie Zachodu z jego zapotrzebowaniem na nowe technologie, wysoko wykwalifikowaną kadrę, badania naukowe i techniczne oraz związanym z tym zwiększeniem nakładów na edukację. I okazało się, że stawiane przed systemem edukacyjnym wyzwania znalazły się w rażącej sprzeczności z możliwościami finansowymi państwa litewskiego.

Lata niepodległej Republiki Litewskiej to lata reform. Oto podstawowe zmiany, które zaszły w szkolnictwie już na początku lat 90.:

- została zmieniona struktura roku szkolnego – zrezygnowano z lekcji w sobotę, tydzień nauki szkolnej obejmował pięć dni, czego wynikiem stało się stopniowe wydłużenie roku szkolnego, który przed reformą kończył się 31 maja;
- zrezygnowano z ferii jesiennych dla klas starszych szkoły średniej;
- przestał obowiązywać zwyczaj noszenia mundurków szkolnych (szkoły otrzymały prawo decydowania o obowiązku noszenia mundurków, np. na prośbę rodziców);
- w szkołach Nielitewskich zwiększono liczbę godzin nauczania języka litewskiego – klasy, w których liczba uczniów przekraczała 24 osoby, podczas lekcji języka litewskiego należało dzielić na grupy;
- wprowadzono nieobowiązkowy nowy przedmiot – religię, zamiast której można było wybrać estetykę lub plastykę;
- język rosyjski – dotychczas obowiązkowy – stał się jednym z języków obcych, którego nauczanie można było wybierać pomiędzy językami niemieckim, angielskim i francuskim;
- egzamin maturalny z języka litewskiego objął formę pisemną i ustną;
- egzaminy maturalne zostały podzielone na dwa poziomy: A – państwowy i B – szkolny;
- wprowadzono nauczanie profilowane;
- zmienił się system oceny pracy uczniów – pięciopunktowy system oceny zamieniono na dziesięciopunktowy;

– z powodu braku pomieszczeń dla nowych szkół polskich w innych rejonach Litwy (poza wileńskim, trockim i solecznickim) zaczęły powstawać kursy języka polskiego, zwane szkołkami (Kowno, Ignalina, Wisaginia (lit. Visaginas) i in.), oraz zajęcia fakultatywne z języka polskiego przy ogólnokształcących szkołach litewskich (Ignalina, Druskienniki i in.)²⁹.

Niektóre reformy dla szkolnictwa polskiego były wyjątkowo niekorzystne. Na przykład po roku 1990 zróżnicowano podporządkowanie szkół: polskie i rosyjskie placówki odeszły do gestii samorządowych, a litewskie – rządowych. Różnica ta miała olbrzymie konsekwencje. Szkoły litewskie odnawiano od podstaw lub budowano nowe: z fontannami, basenami, nowymi klasami komputerowymi, pełnym wyposażeniem gabinetów. Biedne samorzady nigdy nie sponzorowały szkół, które ostatecznie pozostały takie, jakimi były przy władzy sowieckiej. Zauważone nierówne finansowanie szkół polskich i litewskich przez samorząd rejonu wileńskiego zostało stwierdzone w uchwale Rady:

2. *Zwrócić uwagę, że środki na zakładanie i rozszerzenie szkół litewskich są wydzielone tylko dla administracji naczelnika powiatu wileńskiego, chociaż samorząd rejonu wileńskiego utrzymuje 45 placówek oświatowych, gdzie nauczanie odbywa się w języku litewskim.*

3. *Stwierdzić, że szkoły podporządkowane administracji naczelnika powiatu wileńskiego są o wiele lepiej finansowane. Dla nich przeznaczają się duże środki pieniężne, które nie zawsze używa się według przeznaczenia. Nierówne finansowanie wzbudza wiele emocji wśród mieszkańców rejonu wileńskiego, ponieważ oświata jest utrzymywana z pieniędzy podatników, którzy nie mogą zrozumieć, dlaczego niejednakowo są finansowane szkoły o zróżnicowanym podporządkowaniu [...]*³⁰.

Jeszcze przed początkiem ostatniego dziesięciolecia XX w. władze zaczęły organizować litewskie szkoły w miejscowościach, gdzie bezwzględnie większość stanowili Polacy, co przypominało akcję z końca lat 40. Jak grzyby po deszczu wyrastały nowe, świecące bielą szkolne gmachy. Nowe placówki wybudowano m.in. w Ławaryszkach, Jęczmieniskach, gdzie w zasadzie nie było Litwinów. W Korwiach litewską szkołę podstawową powiat wybudował w ciągu 3 miesięcy w miejscu wyrąbanego w tym celu starego sadu obok kościoła, zasadzonego niegdyś przez miejscowych Polaków. Naukę w szkole rozpoczęło 5 uczniów. Niektóre z tych niesławnie założonych szkół równie niesławnie zakończyły swój żywot. Powszechnie znanym stał się fakt zakładania szkoły litewskiej w Starym

²⁹ *Tautinių mažumų sekmadieninės mokyklos, mokslo metai 1998/99* (Niedzielne szkoły mniejszości narodowych, rok szkolny 1998/99), Lietuvos Respublikos vyriausybės tautinių mažumų įstatymas, Žin., 1991, Nr 4–117; *Obowiązkowe egzaminy maturalne*, w: *Bendrojo lavinimo mokyklų ir ikimokyklinių įstaigų 1991–1994 metų statistinių duomenų rinkinys* (Zbiór danych statystycznych szkół ogólnokształcących i placówek przed-szkolnych w 1991–1994 roku), Vilnius 1994; J. Lisiewicz, *Szkola bez większych zmian*, „Kurier Wileński” 1992, nr 165; C. Janawiczienė, *W mundurkach czy bez?* „Kurier Wileński” 1992, nr 182.

³⁰ Uchwała rady samorządu rejonu wileńskiego przyjęta na 19 posiedzeniu, 15 grudnia 1999.

Siole i brutalnej przemocy w stosunku do uczniów³¹. Po dwóch latach wegetacji szkoła została zamknięta jako niepotrzebna. Jej wspomnienie urosło do symbolu brutalności, przekupstwa, bezużytecznego trwonienia państwowych (podatników) pieniędzy i wysiłku lituanizowania polskiej mniejszości za wszelką cenę.

W końcu lat 80. na Litwie było około 35–40 tys. dzieci i młodzieży pochodzących z polskich rodzin. W 1988 roku do szkół z polskim językiem nauczania uczęszczało 9995 uczniów, ale w roku 1990 liczba ta wzrosła do 11 407. Każdego roku w szkołach polskich przybywało o około 600–1000 uczniów. W roku szkolnym 1999/2000 w szkołach polskich uczyło się już 21 913 uczniów³². Jeżeli w 1988 roku w opisywanych szkołach uczyło się około 25% dzieci z rodzin polskich, to w 2000 roku ponad 60% dzieci polskiego pochodzenia uczęszczało do klas z polskim językiem nauczania³³. Potrzeba posyłania dzieci do szkół, w których nauczanie przebiega w języku ojczystym, podyktowana była odrodzeniem świadomości narodowej Polaków, któremu towarzyszyło odrodzenie świadomości narodowej Litwinów. Początek lat 90. to czas spełnienia marzeń wielu Polaków mieszkających na Wileńszczyźnie. Coraz bardziej zauważalnym stawał się fakt przechodzenia uczniów pochodzenia polskiego z klas rosyjskich do klas polskich. Liczba uczniów i szkół polskich wzrastała, a praktycznie bez zmian pozostawały struktury oświatowe i metodyczne. Szkoły z polskim językiem nauczania prawie całkowicie były pozbawione specjalistycznej literatury metodycznej i materiałów dydaktycznych.

Na początku XXI wieku na Litwie działały 122 szkoły z polskim językiem nauczania, wśród których było 40 szkół średnich, jedno gimnazjum im. A. Mickiewicza w Wilnie³⁴ oraz szkoły podstawowe i początkowe³⁵. Najgorsza sytuacja panowała na wsiach. Sporo rodzin żyło tam na granicy ubóstwa, więc dzieci pomagały rodzicom w zarobkowaniu, co z kolei odbywało się kosztem nauki. Wiele dzieci dojeżdżało każdego dnia do szkoły kilkanaście kilometrów, często bez śniadania. Szkoły, aby umożliwić kształcenie dzieciom z biednych rodzin, starały się zapewnić przynajmniej jeden posiłek dziennie. Od 1996 roku w polskich szkołach, które podlegały samorządom, dyrektorzy szkół otrzymali ok. 3 li-

³¹ Na otwarcie szkoły 1 września kilkoro uczniów zabrano siłą z domu – wyciągnięto z łóżek, kazano się ubrać i doprowadzono do szkoły, jak wspominają świadkowie tamtych wydarzeń – mieszkańcy wsi Stare Sioło.

³² *Tautinės mažumos Lietuvos Respublikoje* (Mniejszości narodowe w Republice Litewskiej), w: LR Tautinių Mažumų ir Išeivijos Departamentas (Departament Mniejszości Narodowych i Wychodźstwa RL), Vilnius 1992, s. 24.

³³ J. Kwiatkowski, J. Wołkonowski, *Stan wykształcenia mniejszości polskiej na Litwie w latach 1970–2002*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2002, s. 23.

³⁴ Wileńska Szkoła Średnia im. A. Mickiewicza 17 czerwca 1999 roku została pierwszym Polskim Gimnazjum w Wilnie. Podczas uroczystej inauguracji zostały uhonorowane dwa sztandary szkoły – ten z przedwojennego gimnazjum imienia wieszczki i nowy. Odsłonięto popiersie poety, 167 gimnazjalistów złożyło przysięgę i odśpiewało hymn gimnazjum – *Pieśń Filaretów*. Na uroczystości był obecny potomek Adama Mickiewicza – Roman Gorecki, archiwum gimnazjalne.

³⁵ W 2008 roku na Litwie działało: 8 gimnazjów, 32 szkoły średnie, 36 szkół podstawowych, 11 szkół początkowych i 4 szkoły-przedszkola, w których prowadzono nauczanie w języku polskim, *Szkoły Polskie w Republice Litewskiej*, red. J. Sienkiewicz, Wilno 2009, s. 26–28.

tów³⁶ na posiłek dla jednego dziecka, podczas gdy w tych samych rejonach szkoły litewskie, podlegające bezpośrednio powiatom, otrzymywały 4,5 litą na jednego ucznia³⁷. Dopiero od września 2000 roku ta kwota została wyrównana. Valdas Banaitis w najpopularniejszym dzienniku litewskim „Lietuvos Rytas” pisał: *Nie trzeba będzie zamykać innojęzycznych szkół – niech tylko szkoła litewska stworzy mniejszości narodowej takie możliwości, jakich nie da im innojęzyczna*³⁸. Tę taktykę na Wileńszczyźnie stosowano powszechnie.

Kolejne zmiany i reformy litewskiego szkolnictwa zadały kolejne bolesne ciosy szkołom polskiej mniejszości narodowej. Zgodnie z zatwierdzonymi 16 stycznia 2002 r. przez litewskie Ministerstwo Oświaty założeniami edukacji mniejszości narodowych³⁹ zaprzestano tłumaczenia na język polski podręczników dla dwóch najstarszych klas (XI i XII) z powodu braku środków finansowych. W dokumencie mówiło się też, że wybór egzaminu maturalnego z języka ojczystego w szkołach mniejszości narodowych będzie należał do maturzystów, a nie – jak dotychczas – do rady szkolnej. W opinii społeczności polskiej na Litwie owe założenia dyskryminują oświatę polską, mając na celu stopniową likwidację szkół polskich, są również sprzeczne z traktatem polsko-litewskim⁴⁰.

Realizowana na Litwie reforma szkolnictwa z 2003 roku⁴¹, polegająca m.in. na przekształcaniu 9-letnich szkół podstawowych w 10-letni, nakładała na szkoły podstawowe obowiązek tworzenia gabinetów specjalistycznych. Szkoły, które nie mogły sprostać nowym wymogom, miały być likwidowane. Większość szkół polskich to właśnie szkoły podstawowe, które miały spore braki w wyposażeniu dydaktycznym. Placówki te cierpiały, między innymi, na brak polskich książek – aktualnych wydawnictw encyklopedycznych, atlasów i słowników, lektur szkolnych i beletrystyki współczesnej. Książki otrzymywane z Polski były mocno zużyte, przestarzałe i raczej zniechęcały młodzież do czytania. Równie dotkliwy był (jest również obecnie) brak podręczników w języku polskim. W szkołach polskojęzycznych część podręczników jest po polsku, ale muszą to być podręczniki drukowane na Litwie i zatwierdzone przez Ministerstwo Oświaty i Nauki RL. Szkoła zamawia potrzebną liczbę książek, a rodzice pokrywają koszty. Problem w tym, że nakłady polskich podręcz-

³⁶ Podczas przewalutowania 1 stycznia 2015 rok 1 euro równało się 3,45 LTL, *Europos Sąjungos bendrijų reikalų ministrų tarybos galutinis sprendimas dėl Lietuvos dalyvavimo Ekonominėje ir pinigų sąjungoje nuo 2015 m. sausio 1 d.* (Ostateczna decyzja Rady Ministrów Spraw Ogólnych Unii Europejskiej w sprawie udziału Litwy w Unii Gospodarczej i Walutowej od 2015 r. 1 stycznia), <https://www.lb.lt/lt/renginiai>

³⁷ A. Bekisz, *(Nie) zręczna reforma oświaty*, „Wspólnota Polska” 2000, nr 1, s. 15.

³⁸ V. Banaitis, *Kaip įveikti tą, kas skiria lietuvį nuo kitakalbio?* (Jak zwalczyć to, co różni Litwina od mówiącego w innym języku?), „Lietuvos Rytas” 11 lutego 1998.

³⁹ *Dėl tautinių mažumų švietimo nuostatų* (O regulaminie oświaty mniejszości narodowych), Rozporządzenie Ministra Oświaty i Nauki RL z dnia 16 stycznia 2002 r., V. Ž. Dz. U. 2002, Nr 3.

⁴⁰ *Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy*, 26 kwietnia 1994 r., Wilno, Dz. U. 1995. 15. 71.

⁴¹ *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas* (Ustawa o oświacie Republiki Litewskiej), Nr. IX–1630, 2003–06–17, Žin. Dz. U., 2003, Nr 63–2853 z dnia 28 czerwca 2003 r.

ników są dużo mniejsze niż litewskich – zatem koszt ich wydrukowania jest znacznie wyższy. Jeden podręcznik w języku polskim kosztuje niekiedy tyle co cały komplet do tej samej klasy w szkole litewskiej⁴².

Polskie szkoły – finansowane wyłącznie przez samorządy, które nigdy nie miały za wiele pieniędzy – nie mogłyby nawet marzyć o remontach, zakupie mebli, ławek, pomocy dydaktycznych itd. I chociaż obecnie większość polskich placówek jest odnowiona (przynajmniej wewnątrz), mają doskonale wyposażone gabinety przedmiotowe, sprzęt audio, wideo i komputery, nowe meble, to taki stan osiągnęły przede wszystkim dzięki pomocy rodaków z Polski oraz patriotów i darczyńców lokalnych. Nierzadko swoją pomoc okazują też nauczyciele, którzy za własne pieniądze kupują uczniom obiady, niezbędne artykuły szkolne, organizują zbiórki na zakup podręczników.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministerstwa Oświaty i Nauki RL od roku 1999 została wprowadzona akredytacja szkół⁴³, której podstawę stanowiły ocena jakości kształcenia oraz wymagana liczba uczniów w klasach. Spełnienie warunków wymaganej liczby uczniów w klasach w przypadku 19 polskich szkół średnich (z 44) groziło obniżeniem ich statusu do poziomu dziesięcioletniej szkoły podstawowej, a 25 (z 41) szkołom podstawowym – do szkoły początkowej. Samorządy rejonów wileńskiego i solecznickiego zacięcie walczyły o pozostawienie istniejących dotychczas statutów zagrożonym szkołom. Wobec braku odpowiedniej liczby uczniów w klasach w szkołach dwu- i trójjęzycznych łączono klasy przedmaturalne z maturalnymi, w których język litewski stawał się podstawowym językiem nauczania. Nie było to jednak rozwiązaniem na dłuższą metę. Aby polskie szkolnictwo na Litwie mogło dalej istnieć i rozwijać się, najistotniejsze było obniżenie pułapu liczby uczniów w klasach. Wszystkie inne wymogi akredytacji polskie placówki oświatowe spełniały w całości.

ZAKOŃCZENIE

Przez wszystkie lata istnienia szkół i klas polskich w szkołach innojęzycznych nauczyciele, a w szczególności poloniści, przykładali niezmierną wagę do języka, polskiej kultury i patriotyzmu. Żaden z uczniów uczęszczający do tych klas nie tylko nie czuł się gorszy, a wręcz przeciwnie – lepszy, gdyż znał historię swojego narodu, szczyił się wybitnymi rodakami, pielęgnował tradycje, a jednocześnie uczył się czterech języków, kiedy w pozostałych szkołach i klasach obowiązywały tylko trzy.

⁴² C. Osipowicz, *Szkolnictwo polskiej mniejszości narodowej na Litwie*, Komisja ds. Oświaty i Młodego Pokolenia, II Zjazd Polonii i Polaków z Zagranicy, Warszawa–Pułtusk–Kraków–Częstochowa 2001, Internet, (dostęp: 10.03.2017 r.), dostępny: <http://swp4.wspolnotapolska.org.pl/imprezy/impreza/Zjazd-Polonii-i-Polakow-z-Zagranicy,50.html>

⁴³ *Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas dėl moksleivių kėlimo į aukštesnę klasę tvarkos* (Rozporządzenie ministra Oświaty i Nauki Republiki Litewskiej 11 października 1999 r., Nr 1091 w sprawie porządku przeprowadzania uczniów do klas wyższych), V.Ž. (Dz. U.) 1999, Nr 86.

Szkoła polska na Litwie miała i nadal boryka się z trudnościami. Świadoma, że szanse na przetrwanie dają prężność, stabilizacja, dobra perspektywa na przyszłość, o swoje być albo nie być musi walczyć. Biorąc pod uwagę współcześnie funkcjonujące szkoły, dynamikę uczniów w klasach pierwszych, liczbę dzieci w przedszkolach, posiadaną kadre nauczycielską w szkołach oraz istniejące warunki pobierania nauki można mówić, że szkoła polska ma rację bytu i posiada mocny fundament.

Zlitewszczenie Polaka, podobnie jak kiedyś próba zrusyfikowania wielu innych narodów, z góry skazane jest na niepowodzenie. Rodzice, którzy uginają się przed wizerunkiem lepiej wyposażonej i zadbanej szkoły litewskiej, posyłając do niej swoje dzieci z nadzieją na lepszą dla nich przyszłość, tak naprawdę wyświadczają „niedźwiedzią” przysługę. Dzieci z rodzin polskich nie radzą sobie w litewskich szkołach. Prawie połowa nie zdaje matury, niewielki odsetek dostaje się na studia.

Brak dzieci w klasach, to nieuchronna likwidacja szkół. Natomiast brak polskich szkół na Wileńszczyźnie, to powolne umieranie polskości tych ziem.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne, dokumenty, statystyki:

Dėl tautinių mažumų švietimo nuostatų (O regulaminie ošviaty mniejszości narodowych), rozporządzenie ministra Oświaty i Nauki RL z dnia 16 stycznia 2002 r., V. Ž. Dz. U., 2002, Nr 3.

Direktoriusis įsakymų knyga, Vilniaus Pedagoginio Universiteto Archivas (VPUA), Nnaujosios Vilnios Mokytojų Instituto Fondas (VMIF), f. 2, ap. 2, b. 43, įsak. Nr 47.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (Ustawa o oświacie Republiki Litewskiej), Nr IX–1630, 2003–06–17, Žin. Dz. U., 2003, Nr 63–2853 z dnia 28 czerwca 2003 r.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas dėl moksleivių kėlimo į aukštesnę klasę tvarkos (Rozporządzenie ministra Oświaty i Nauki Republiki Litewskiej 11 października 1999 r., Nr 1091 w sprawie porządku przeprowadzania uczniów do klas wyższych), V. Ž. Dz. U., 1999, Nr 86.

Lietuvos švietimo koncepcija (Projekt oświaty na Litwie), Lietuvos Respublikos Kultūros ir Švietimo Ministerija, Vilnius 1992, Internet, (dostęp: 29.03.2017 r.), dostępny: <http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/koncepcija1.htm>

Mokyklos su dėstomąją lietuvių ir lenkų kalba. Ištraukos iš Lietuvos KP CK biuro posėdžių nutarimų dėl padieties buvusiame Vilniaus Krašte (Szkoły z polskim i litewskim językiem nauczania. Urywki orzeczeń posiedzeń CB PK w sprawie sytuacji w byłym Kraju Wileńskim), Lietuvos Ypatingsis Archyvas (LYA), f. 16895, ap. 2.

Obowiązkowe egzaminy maturalne, w: Bendrojo lavinimo mokyklų ir ikimokyklinių įstaigų 1991–1994 metų statistinių duomenų rinkinys (Zbiór

danych statystycznych szkół ogólnokształcących i placówek przedszkolnych w 1991–1994 roku), Vilnius 1994.

Tautinės mažumos Lietuvos Respublikoje (Mniejszości narodowe w Republice Litewskiej), LR Tautinių Mažumų ir Išeivijos Departamentas (Departament Mniejszości Narodowych i Wychodźstwa RL), Vilnius 1992.

Tautinių mažumų sekmadieninės mokyklos, mokslo metai 1998/99 (Niedzielne szkoły mniejszości narodowych, rok szkolny 1998/99), Lietuvos Respublikos vyriausybės tautinių mažumų įstatymas, Žin., 1991, Nr 4–117.

Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy, 26 kwietnia 1994 r., Wilno, Dz. U., 1995. 15. 71.

Uchwała rady samorządu rejonu wileńskiego przyjęta na 19 posiedzeniu 15 grudnia 1999 r.

Zatwierdzony uchwałą prezydium Litewskiego Funduszu Kultury, protokół nr 6 z dn. 16 czerwca 1988 r. Statut Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego Polaków na Litwie, „Czerwony Sztandar” 9 września 1988.

Opracowania:

Balcewicz Z., *Sześć i pół roku pomiędzy młotem a kowadłem*, „Kurier Wileński” 30 czerwca 2003.

Banaitis V., *Kaip įveikti tą, kas skiria lietuvį nuo kitakalbį? (Jak zwalczyć to, co różni Litwina od mówiącego w innym języku?)*, „Lietuvos Rytas” 11 lutego 1998.

Bekisz A., *(Nie) zręczna reforma oświaty*, „Wspólnota Polska” 2000, nr 1.

Eberhardt P., *Przemiany narodowościowe na Litwie w XX w.*, „Przegląd Wschodni” 1991, t. I, z. 3.

Lisiewicz J., *Szkoła bez większych zmian*, „Kurier Wileński” 1992, nr 165.

Janawicziene C., *W mundurkach czy bez?* „Kurier Wileński” 1992, nr 182.

Kairiūkštytė N., *1956 m. rūpesčiai dėl Lietuviškų mokyklų Vilniaus krašte*, „Kultūros barai”, Vilnius 1989, nr 8.

Kamilewicz-Rucińska D., *Być nauczycielem Polakiem na Litwie. Kształcenie w języku polskim nauczycieli wczesnej edukacji (1945–2000)*, Olsztyn 2010.

Kamilewicz-Rucińska D., *Instytut Nauczycielski – miejsce odrodzenia inteligencji polskiej na Litwie*, „Studium Vilmense”, Vilnius 2015, A, vol. 12.

Kwiatkowski J., *Szkolnictwo polskie na Litwie w latach powojennych. Krótki zarys*, w: *Szkoły polskie w Republice Litewskiej*, red. J. Sienkiewicz, Wilno, Stowarzyszenie Nauczycieli Szkół Polskich na Litwie „Macierz Szkolna”, 2009.

Kwiatkowski J., Wołkonowski J., *Stan wykształcenia mniejszości polskiej na Litwie w latach 1970–2002*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy”, Wilno 2002.

Kuźmo R. J., *Starsza generacja polskiej inteligencji wileńskiej promotorem tradycji i kultury polskiej na Litwie*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy”, Wilno 2004, t. III.

Mikłaszewicz I., *Lenkų švietimas Lietuvoje – tautinės tapatybės išsaugojimo šaltinis po Antrojo pasaulinio karo*, „Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Baltijos regiono istorija ir kultūra: Lietuva ir Lenkija” 2007, t. XIV.

Srebrakowski A., *Szkolnictwo polskojęzyczne na Litwie w latach 1944–1991*, w: *Problemy kształcenia Polaków ze Wschodu*, red. J. Mazur, Lublin 1992.

Uzspalewicz E., *Więcej uwagi szkołom z polskim językiem wykładania*, „Czerwona Gwiazda” 6 maja 1953, nr 106.

Polish education in Lithuania after the Second World War until the end of the 20th century

Summary

Lithuania is a unique country in terms of the size of the network of schools which offer Polish as a language of instruction in a foreign country. The Lithuanian authorities, both communist and independent, have legally accepted Polish education in the country; however, they have been and still are unfavorable to its existence. In the second half of the 20th century, Polish education struggled against Russification, and also Lithuanization (the struggle against which continues nowadays). Today's intensive indoctrination to Lithuanian school causes the child to be ashamed of the Polishness, of being a Pole. Lack of students at school means its' inevitable liquidation, and the lack of schools will result in the gradual extinction of the Polishness of Vilnius region.

Keywords: Lithuania, Polish education, Russification, Lithuanization.